

FITOSANITARNA INŠPEKCIJA IN ZDRAVSTVENI NADZOR NAD RASTLINAMI V SLOVENIJI PO VKLJUČITVI V SKUPNI TRG EVROPSKE UNIJE

Joži JERMAN CVELBAR¹, Anita BENKO BELOGLAVEC²

MKGP, Inšpektorat RS za kmetijstvo, gozdarstvo, lovstvo in ribištvo, Fitosanitarna
inšpekcija, Ljubljana

IZVLEČEK

Slovenska fitosanitarna inšpekcija v skladu z zakonodajo izvaja zdravstveno kontrolo rastlin pri trgovanju čez državno mejo (uvoz, izvoz, ponovni izvoz) pa tudi zdravstvene preglede pošiljk rastlin pri trgovanju v notranjosti države.

Ko je Evropska unija leta 1993 oblikovala skupni evropski trg, so bile meje in zdravstveni nadzor pošiljk rastlin na mejah med državami članicami odpravljeni. Težišče zdravstvenega nadzora rastlin so prenesli na mesto pridelave v notranjosti držav članic. Uvedli so rastlinske potne liste, ki morajo spremljati vse rastlinske pošiljke, nevarne za širjenje karantenskih škodljivih organizmov. Sistem zdravstvenega nadzora pošiljk rastlin pri uvozu iz tretjih držav na zunanjih mejah Evropske unije se ni bistveno spremenil.

V predpristopnem obdobju, ko se Slovenija intenzivno pripravlja na sprejem v družbo držav Evropske Unije, je ena med njenimi prvimi nalogami dokončna uzakonitev in uveljavitev te nove oblike nadzora nad karantenskimi škodljivimi organizmi na rastlinah. Preusmerjanje dela fitosanitarne inšpekcije v notranjost Slovenije, kar je opredeljeno že z zakonom o zdravstvenem varstvu rastlin iz leta 1994, bo treba okrepiti. Za zadovoljiv zdravstveni nadzor rastlin, tako zdaj kot v Evropski Uniji, je treba fitosanitarni inšpekciji čim prej zagotoviti ustrezno strokovno podporo ustanov oziroma diagnostičnih laboratorijev.

Ključne besede: zdravstveni pregledi, fitosanitarna inšpekcija, skupni evropski trg

ABSTRACT

PHYTOSANITARY INSPECTION AND HEALTH CONTROL OF PLANTS IN SLOVENIA AFTER JOINING THE COMMON MARKET OF THE EUROPEAN UNION

In accordance with the legislation the Slovene Phytosanitary Inspection Service conducts plant health control in cross-border trade (import, export, re-export) and plant health control of plant consignments on the domestic market.

When the European Union formed the common market in 1993 both borders and plants health control of consignments at borders between the Member States were abolished. Plants health control focused more on the production sites within individual Member States. Plant passports, which must accompany each plant consignment in danger of spreading quarantine pests, were introduced. At the external borders of the European Union the system of plant health control of consignments being imported from third countries has not changed significantly.

During the pre-accession period, while Slovenia is intensively preparing to join the European Union, one of its primary tasks is to enact new forms of control over quarantine pests and to provide for their entry into force. The redirecting of the work of the Phytosanitary Inspection Service into the interior of Slovenia, as defined by the Law on Plant Protection from 1994, will have to be intensified.

¹ dipl. ing. kmet., SI-1000 Ljubljana, Parmova 33

² dipl. ing. kmet., prav tam

In order to establish adequate plant health control, now and after joining the European Union, the Phytosanitary Inspection Service must be adequately supported in terms of expertise by institutions or a quarantine laboratory as soon as possible.

Keywords: Phytosanitary Control, Phytosanitary Inspection Service, Single European Market

1 UVOD

Značilnost obdobja od leta 1991 do danes ali pa tudi do vstopa v EU je “dokončno osamosvajanje” na eni in ponovno prilagajanje na drugi strani. Dejstvo je, da še vedno, zlasti na področju semena in sadik, uporabljamo zastarelo zakonodajo. Pripravlja se nova zakonodaja, ki mora biti v veliki meri do vstopa v EU prilagojena njihovemu pravnemu sistemu. Ta ista zakonodaja mora hkrati v prehodnem obdobju ustrezati tudi slovenskemu pravnemu redu, zato jo je nemogoče enostavno prepisati.

Proces prilagajanja bo končan šele z dokončno uveljavitvijo zakonodaje EU v praksi, pri čemer bo imela pomembno vlogo tudi fitosanitarna inšpekcija

2.1 ZDRAVSTVENI NADZOR RASTLIN V SLOVENIJI V OKVIRU SEDANJE ZAKONODAJE

Slovenska fitosanitarna inšpekcija je začela delovati po osamosvojitvi Slovenije leta 1991 v okviru Ministrstva za kmetijstvo oziroma tedanjega Republiškega kmetijskega inšpektorata. Mejne karantenske postaje za varstvo rastlin, ki so bile ustanovljene v nekdanji Jugoslaviji (leta 1953 v Mariboru, leta 1954 na Jesenicah, leta 1959 v Sežani in Kopru) so nadaljevale svoje delo, za promet z rastlinami pa so bili v tistem času določeni še mejni prehodi s Hrvaško in Madžarsko. Z odredbo o določitvi mejnih prehodov, preko katerih se lahko rastline uvažajo, izvažajo oziroma prevažajo v tranzitu (Uradni list RS, št. 18/95) je bilo določenih 34 mejnih prehodov za cestni, železniški, pomorski, letalski in poštni promet. Posamezne območne enote fitosanitarne inšpekcije so bile določene po sprejetju zakona o zdravstvenem varstvu rastlin v novi sistemizaciji Inšpektorata RS za kmetijstvo, gozdarstvo, lovstvo in ribištvo leta 1995 in jih je devet. Vsaka od devetih enot pokriva več mejnih prehodov za promet z rastlinami in določeno območje Slovenije za področje notranjega zdravstvenega nadzora rastlin.

Dejavnost fitosanitarne inšpekcije je v zakonu o zdravstvenem varstvu rastlin (v nadaljevanju ZZVR) razdeljena na dva pomembna dela in sicer zdravstveni nadzor rastlin pri trgovanju čez državno mejo in zdravstveni nadzor rastlin pri trgovanju v notranjosti države.

Pooblastila fitosanitarnega inšpektorja za izvajanje zdravstvenega nadzora rastlin pri trgovanju čez državno mejo se nanašajo zlasti na:

- zdravstveni nadzor rastlin pri uvozu (preverjanje dokumentacije, identifikacija pošiljke, zdravstveni pregled rastlin - povezava tudi z laboratoriji za determinacijo škodljivih organizmov, odrejanje fitosanitarnih ukrepov);
- zdravstveni pregledi rastlin ob izvozu in izdajanje fitosanitarnih spričeval;
- nadzor uvoza sredstev za varstvo rastlin.

Pooblastila fitosanitarnega inšpektorja na področju zdravstvenega nadzora in notranjega trgovanja z rastlinami:

- pregledovanje zemljišč in rastlin, ter jemanje vzorcev rastlin zaradi preverjanja, če so okužene (napadene) s karantenskim ali gospodarskim škodljivim organizmom,
- pregledovanje rastlin v karanteni in rastlin, ki zapadejo pod obvezni dveletni zdravstveni nadzor,
- zdravstveni pregledi rastlin na notranjem tržišču in izdajanje spričeval o zdravstvenem stanju na notranjem tržišču,
- odrejanje fitosanitarnih ukrepov (uničenje rastlin, dezinfekcija ipd.).

Zdravstveno stanje semena in sadik se ugotavlja v skladu s pravilnikom o obveznem zdravstvenem pregledu posevkov in objektov, semena in sadilnega materiala kmetijskih in gozdnih rastlin (Uradni list RS, št. 52/86). Skladno s 7. členom ZZVR zdravstveno stanje ugotavlja služba za varstvo rastlin, ki jo mora država organizirati kot obvezno javno službo. Služba za varstvo rastlin v tem smislu še ni oblikovana, zato zdravstveno stanje rastlin ugotavljajo strokovnjaki pooblaščenih ustanov (Uradni list SRS št. 10/78). Fitosanitarni inšpektor nadzira ali zdravstveni pregledi potekajo v skladu z zakonodajo in na podlagi spričevala pooblaščenih zavodov izda zdravstveno spričevalo o zdravstvenem stanju rastlin na notranjem tržišču, ki je za ves sadilni material in seme v prometu obvezen v skladu s 17. členom ZZVR.

2.2 ZDRAVSTVENI NADZOR RASTLIN V EVROPSKI UNIJI

Osnova predpisov o zdravstvenem varstvu rastlin v EU je "Single European Act" iz leta 1986, ki uzakonja oblikovanje Skupnosti brez notranjih meja in tako zagotavlja prost pretok blaga, oseb, storitev in kapitala, to je skupni trg.

Odstranitev vseh notranjih meja med državami članicami EU in prost pretok rastlin in rastlinskih proizvodov (v nadaljevanju rastlin), 1. januarja 1993, sta narekovala oblikovanje predpisov, ki upoštevajo različne fitosanitarne pogoje v različnih delih EU. Predpisi so enaki, ne glede na to, ali gre za trgovanje z rastlinami v okviru iste države ali med dvema državama članicama, z izjemo posebnih varovanih območij.

2.2.1 ZDRAVSTVENI NADZOR V EU OB UVOZU RASTLIN IZ TRETJIH DRŽAV

Zdravstveni nadzor rastlin pri uvozu iz tretjih držav se opravlja na zunanjih mejah EU, v skladu z mednarodno konvencijo o varstvu rastlin (Rim, 1951) ter v skladu z določili Direktive 77/93 in Direktive 98/22, ki določa minimalne pogoje za izvajanje zdravstvenega nadzora rastlin na vstopnih mejnih točkah iz tretjih držav.

Na vstopnih točkah pristojna služba (fitosanitarna inšpekcija) pregleda rastlinske pošiljke, za katere je zdravstveni pregled na mejni točki obvezen v skladu s prilogo V/B Direktive 77/93. Uvozniki rastlin iz priloge V/B morajo biti registrirani. Pristojna služba lahko pregleduje tudi druge rastlinske pošiljke, če obstaja kakršenkoli sum na prisotnost karantenskega škodljivega organizma. Pregled zajema:

- 1) pregled dokumentacije (prepovedi uvoza, fitosanitarni certifikat),
- 2) identifikacijo pošiljke in
- 3) zdravstveni pregled pošiljke:
 - a) vizualni pregled ali odvzem vzorcev za laboratorijsko testiranje na zastopanost škodljivih organizmov, katerih introdukcija v države članice in širjenje znotraj njih sta prepovedani ter preverjanje posebnih zahtev, ki jih morajo izpolniti vse države članice za introdukcijo rastlin v države članice in znotraj njih;
 - b) odreditev fitosanitarnih ukrepov, če je to potrebno (uničenje, zavrnitev idr.); o vsaki zavrnitvi pošiljke država članica obvesti Komisijo EU oziroma vse države članice;
 - c) izdaja potnega lista za rastline navedene v prilogi V/A direktive 77/93, za katere je rastlinski potni list na notranjem trgu EU obvezen.

Če ne gre za rastline ali rastlinske proizvode iz omenjene Priloge V/A, se rastlinske pošiljke po opravljenem pregledu na vstopni mejni točki lahko gibljejo znotraj EU brez rastlinskega potnega lista.

2.2.2 ZDRAVSTVENI PREGLEDI RASTLIN V EU NA MESTU PRIDELAVE

Z odpravo notranjih meja so se države članice znašle v popolnoma novih razmerah, ko so morale zaupati fitosanitarnim ukrepom, ki so jih izvedle druge države članice. Zato novi sistem v EU predpisuje, da morajo biti kontrole zdravstvenega stanja opravljene na najprimernejšem mestu - mestu pridelave, ob najprimernejšem času - v času rasti in takoj po spravilu pridelka, ne glede na to, ali gre za trgovanje znotraj ene države ali med državami članicami. Vsak pridelovalec rastlin iz priloge V/A Direktive 77/93 mora biti registriran in mora zagotoviti redno ažuriranje podatkov o zemljiščih in objektih za pridelovanje rastlin, zbirati in vsaj eno leto hraniti podatke o pridelavi, določiti odgovorno osebo za stike s pristojnimi državnimi organi, opravljati vizualne zdravstvene preglede v skladu z navodili pristojnih organov in pristojnim organom omogočiti dostop v objekte predvsem za namene inšpekcije. Iz uradne registracije so pogosto izvzeti mali pridelovalci, ki prodajajo neprofesionalno na lokalnem trgu. Definicija lokalnega trga pa je na ravni koordinacije med državami članicami še vedno neenotna. Fitosanitarno spričevalo, ki se uporablja po Mednarodni konvenciji o varstvu rastlin, je za trgovanje rastlin v EU, nadomestil rastlinski potni list.

Pristojna uradna služba opravlja preglede na mestu pridelave pri registriranih pridelovalcih rastlin iz priloge V/A, in sicer:

- a) Med rastno dobo vizualno ugotovi zdravstveno stanje ali odvzame vzorec za laboratorijsko testiranje na zastopanost škodljivih organizmov, za katere je znano, da se pojavljajo v vseh delih EU in so pomembni za vso EU (slovenska A2 lista, ne pa gospodarsko škodljivi organizmi); V nekaterih državah EU hkrati preverjajo tudi zastopanost gospodarsko škodljivih organizmov, vendar v skladu z Direktivami, ki se nanašajo na seme in sadike.
- b) Preveri posebne zahteve, ki jih morajo izpolniti vse države članice za promet z rastlinami v/al ali med državami članicami, na primer, če gredo rastline v varovana območja.
- c) Odredi fitosanitarne ukrepe, če je to potrebno.
- d) Izdaja potni list oziroma vrši nadzor nad izdajo le tega.

Potni list spremlja predpisane pošiljke rastlin in potrjuje skladnost z veljavnimi predpisi in vsebuje podatke o:

- pristojnemu organu, ki je potni list izdal,
- izvoru rastlin (država izvora),
- pridelovalcu (registrska številka),
- vrsti rastlin.

2.2.3 SISTEMATIČNI ZDRAVSTVENI NADZOR V EU (angl. SURVEY)

Sistematični nadzor je pomemben iz dveh razlogov:

- Prvi razlog je dokazovanje odsotnosti določenih karantenskih škodljivih organizmov za priznanje varovanih območij v skladu z Direktivo 77/93. Vsako leto se status varovanega območja potrjuje s podatki o sistematičnem zdravstvenem nadzoru, ki jih je treba posredovati Komisiji EU.
- Drugi razlog je temeljitejši in sistematični nadzor nad karantenskimi škodljivimi organizmi, ki so v državi članici zastopani v omejenem obsegu in morajo biti pod aktivnim nadzorom. Letni program za sistematični nadzor pripravi pristojni uradni organ države in določi: koliko vzorcev rastlin bo testiranih (ali pregledanih), kdaj, kje in kako ter kdo opravlja laboratorijske analize.

2.2.4 SPREMLJANJE ZDRAVSTVENEGA STANJA RASTLIN V EU (angl. MONITORING)

Bistvo spremljanja zdravstvenega stanja rastlin je zagotovitev pridelovalcu ene države članice, da od pridelovalca druge države članice ne bo prejemal okuženih (napadenih) rastlin.

Spremljanje zdravstvenega stanja rastlin se opravlja:

- na pošiljkah, ki prihajajo iz tretjih držav prek druge države članice,
- na pošiljkah rastlin iz drugih držav članic ali drugega območja iste države.

Kraji zdravstvenega pregleda so lahko:

- registrirane drevesnice (ki so prejemnice rastlin),
- prodaja na debelo - distribucijski centri,
- kmetije (sadovnjaki in polja),
- maloprodaja (vrtni centri in podobno).

V primeru najdbe karantenskega škodljivega organizma pristojna služba države obvesti Komisijo EU in državo, od koder je okužena pošiljka prišla.

Fitosanitarni inšpektor mora biti seznanjen s stanjem na območju države, za katerega je pristojen, tudi kar zadeva rastlin na notranjem trgu, ki lahko prispejo na našete potencialne kraje pregleda. Zdravstveni pregled zajema: ugotavljanje odsotnosti (vizualno ali laboratorijsko) karantenskih škodljivih organizmov; pregled dokumentacije (rastlinski potni listi) in po potrebi sprejetje fitosanitarnih ukrepov. Podatki pridobljeni med spremljanjem zdravstvenega stanja rastlin se lahko uporabijo tudi pri pripravi končnih

rezultatov sistematičnega zdravstvenega nadzora posameznih organizmov. V Veliki Britaniji, na primer, na leto opravijo 45.000 takih zdravstvenih pregledov.

2.2.5 LABORATORIJSKA PODPORA

Za kakršenkoli zdravstveni nadzor rastlin je zelo pomembna povezanost fitosanitarne inšpekcije z diagnostičnimi laboratoriji. V okviru študijskih potovanj inšpektorjev v zadnjih letih, ko je fitosanitarna inšpekcija začela izvajati dejavnosti za prilagoditev inšpekcijskemu nadzoru v EU, smo se seznanili s zdravstvenim nadzorom rastlin v sedmih državah EU. Koordinacija zdravstvenega nadzora se odvija v okviru služb za varstvo rastlin, v skladu z organiziranostjo in pristojnostmi, različno: ponekod v okviru same inšpekcije, v nekaterih državah na ravni ministrstev za kmetijstvo, v zveznih državah (npr. Nemčija ali Avstrija) pa je koordinacija razmejena med ministrstvom in inšpekcijo ali drugimi službami na ravni dežel. Prav vse obiskane države pa imajo osrednji karantenski laboratorij, ki opravlja determinacije inšpekcijskih vzorcev. Običajno je naloga takšnega laboratorija tudi strokovna podpora tako delu fitosanitarne inšpekcije kot osrednji državni službi za varstvo rastlin za sprejemanje fitosanitarnih ukrepov.

3 SLOVENSKI ZDRAVSTVENI NADZOR RASTLIN V EVROPSKI UNIJI - PREDPRISTOPNE PRIPRAVE FITOSANITARNE INŠPEKCIJE

Skupni trg gotovo poenostavlja postopke pri trgovanju z rastlinami med državami EU. Po drugi strani pa registracija pridelovalcev, uvoznikov in distributerjev določenih vrst rastlin, kontrola njihovih pridelovalnih površin in spremljanje zdravstvenega stanja na notranjem trgu glede skladnosti s predpisi, zahteva prisotnost večjega števila strokovnjakov pristojnih služb, tako na terenu kot v laboratoriju.

Glede stopnje pripravljenosti Slovenije na področju zdravstvenega nadzora rastlin ugotavljamo:

- zdravstveni nadzor uvoza rastlin je podoben nadzoru v EU,
- nadzor na mestu pridelave že poteka (strokovne organizacije in fitosanitarna inšpekcija) in ga je potrebno racionalizirati,
- slovenska spričevala o zdravstvenem stanju na notranjem tržišču so podobna rastlinskim potnim listom v EU,
- sistematični zdravstveni nadzor deloma že poteka,
- spremljanje zdravstvenega stanja za pomembne karantenske škodljive organizme deloma že poteka,
- potrebno je okrepiti laboratorije za diagnostiko karantenskih škodljivih organizmov.

Predlagane mejne točke po vstopu v EU so naslednje:

- cestni promet: Obrežje, Jelšane, Gruškovje (s Hrvaško), Dolga vas (z Madžarsko)
- letališče: Ljubljana - Brnik
- pomorski promet: Luka Koper
- železniški promet: Obrežje-Dobova (s Hrvaško)

Fitosanitarna inšpekcija mora izpolniti pogoje za izvajanje zdravstvenega nadzora na vstopnih mejnih točkah v skladu z Direktivo 98/22:

- Priprava nacionalnega priročnika s fitosanitarnimi postopki oziroma razširitev obstoječega;
- Kadrovska prilagoditev novim razmeram;
- Strokovna izobraževanja fitosanitarnih inšpektorjev;
- Sodelovanje pri vzpostavitvi registra uvoznikov in seznanjanje uvoznikov s principi skupnega trga EU;
- Izpolnjevanje tehničnih pogojev na mejnih prehodih z R Hrvaško, v Luki Koper ter na Letališču Brnik, s posebnim poudarkom na zagotovitvi dobre laboratorijske podpore, zagotovitvi informacijskih povezav s Carino, laboratoriji in upravo Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, zagotovitvi ustrezne opreme in objektov na vstopnih mejnih točkah;
- Povezava obstoječega računalniškega sistema o poročanju izvedenih ukrepov na mejnih prehodih in Uradom fitosanitarne inšpekcije ter vsemi državami članicami EU in Evropsko komisijo v Bruslju.

V okviru priprav na t. i. Screening v Bruslju jeseni 1998, ki je bil žal odpovedan, so bile že nakazane možne rešitve prihodnjega notranjega nadzora v Sloveniji. Ena možnost je, da se dejavnosti maloštevilnih strokovnjakov pooblaščenih strokovnih ustanov usmerijo predvsem v determinacije karantenskih škodljivih organizmov ter pripravo strokovnih podlag za ukrepe fitosanitarne inšpekcije in ocen potencialne nevarnosti karantenskih škodljivih organizmov. Zdravstvene preglede na mestu pridelave bi opravljala fitosanitarna inšpekcija, pri čemer bo potrebno opredeliti oziroma zagotoviti:

- Uskladitev ter posodobitev zakonodaje s področja zdravstvenega varstva rastlin, semena in sadik ter gozdarstva;
- Ugotovitev realnega obsega pridelave rastlin v Sloveniji, ki bodo predmet zdravstvenega nadzora v skladu z EU zakonodajo, določitev kriterijev za vpis v register in vzpostavitev registra pridelovalcev rastlin ter opredelitev maloprodaje;
- Potrebno število fitosanitarnih inšpektorjev, učinkovito laboratorijsko in strokovno podporo;
- Izobraževanje fitosanitarnih inšpektorjev;
- Delovanje fitosanitarne inšpekcije v predpristopnem obdobju v smislu izobraževanja in seznanjanja pridelovalcev na terenu.

4 SKLEP

Slovenija med dediščino preteklosti in željo po evropski prihodnosti. Gre za posebno obdobje, ki je precej zapleteno, po drugi strani pa nam je vsem skupaj velik izziv. Od vseh nas, ki smo kakorkoli povezani s področjem zdravstvenega nadzora rastlin je odvisno, kako dober bo nadzor v tem prehodnem obdobju in kako dobro bomo pripravljene na trenutek priključitve EU. Predpogoj je vsekakor sodobna in usklajena (tako znotraj države kot do določene stopnje z EU) zakonodaja, ugotovitev in nadgraditev kadrovskega in strokovnega stanja v vseh vpletenih ustanovah (upravni, inšpekcijski in strokovni oziroma laboratorijski del) in učinkovito sodelovanje, saj se glede na velikost Slovenije in kadrovske zasedbo na področju varstva rastlin težko primerjamo tudi z najmanjšimi EU državami, katere zdravstveni nadzor smo imeli priložnost spoznati.